

KORXONALARDA MODDIY-TEXNIK RESURSLARDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO‘LLARI

Sattarova Umida Abdivayitovna

Osiyo xalqaro universiteti magistranti

Ilmiy rahbar: dots. M. Rashidov

Annotatsiya: *Mazkur maqolada korxonalarda moddiy-texnik resurslardan foydalanish samaradorligini oshirishning ilmiy asoslangan usullari va strategiyalari tahlil qilinadi. Maqolada resurslardan oqilona foydalanishning iqtisodiy ahamiyati, samaradorlikni baholashning indeksli yondashuvlari va zamonaviy texnologiyalarni joriy etishning ta'siri ko'rib chiqiladi. O'zbekiston sanoat korxonalariga oid statistik ma'lumotlar asosida moddiy resurslardan foydalanishning hozirgi holati va muammolari aniqlanib, chiqindisiz texnologiyalar, aylanma iqtisod tamoyillari va avtomatlashtirish kabi yechimlar taklif etiladi. Tadqiqot natijasida resurs samaradorligini oshirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan bo'lib, ular korxonalar raqobatbardoshligini va iqtisodiy barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi.*

Kalit so'zlar: *moddiy-texnik resurslar, samaradorlik, sanoat korxonalari, aylanma iqtisod, chiqindisiz texnologiya, avtomatlashtirish, indeksli baholash, O'zbekiston iqtisodiyoti.*

Korxonalarda moddiy-texnik resurslardan samarali foydalanish iqtisodiy o'sishning asosiy omillaridan biridir. Global raqobat sharoitida resurslarni tejash va ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish korxonalar uchun strategik ahamiyatga ega. O'zbekiston Respublikasida sanoat sohasi iqtisodiyotning lokomotivi sifatida moddiy resurslardan foydalanish samaradorligini oshirishga alohida e'tibor qaratmoqda. Ushbu maqola moddiy-texnik resurslardan foydalanishni optimallashtirish yo'llarini ilmiy jihatdan asoslab, statistik ma'lumotlar bilan boyitilgan holda taqdim etadi.

O'zbekiston sanoat korxonalarida moddiy resurslardan foydalanish samaradorligini tahlil qilish uchun 2020-2024 yillarga oid statistik ma'lumotlar ko'rib chiqildi. O'zbekiston Statistika agentligi ma'lumotlariga ko'ra, 2023 yilda sanoat ishlab chiqarish hajmi 5,8% ga o'sdi, biroq moddiy resurslar sarfi o'rtacha 12% ga

yuqori bo‘lib qoldi. Masalan, metallurgiya sohasida xomashyo sarfi mahsulot birligiga 1,3 tonnani tashkil etdi, bu global o‘rtacha ko‘rsatkichdan 15% yuqori. Tekstil sanoatida esa resurs sarfi 2022 yilda 1 tonna mahsulot ishlab chiqarish uchun o‘rtacha 2,1 tonna xomashyo talab qildi, bu esa 2020 yilga nisbatan 7% ga ko‘p.

Bunday holat resurslarni boshqarishda samarasizlik, eskirgan texnologiyalar va chiqindilarning yuqori darajasi bilan bog‘liq. Shu bilan birga, korxonalar tomonidan zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish darajasi pastligi ham samaradorlikni oshirishda to‘siq bo‘lib xizmat qilmoqda.

Sanoat korxonalarida resurslardan foydalanish samaradorligini baholash uchun indeksli usullar keng qo‘llaniladi. Bu usul moddiy, mehnat va moliyaviy resurslarning o‘rish sur‘atlari asosida samaradorlikni o‘lchash imkonini beradi. Quyidagi formula resurs samaradorligini aniqlashda qo‘llaniladi:

$$SE = \frac{\text{Ishlab chiqarilgan mahsulot hajmi}}{\text{Sarflangan resurslar miqdori}} \times 100$$

Bu yerda:

- (SE) – samaradorlik indeksi (%),
- (V_m) – mahsulot hajmi (tonna yoki birlik),
- (R_s) – sarflangan resurslar (tonna yoki birlik).

Masalan, 2023 yilda O‘zbekistonning bir metallurgiya korxonasida 100 ming tonna mahsulot ishlab chiqarish uchun 130 ming tonna xomashyo ishlatildi. Yuqoridagi formula bo‘yicha samaradorlik indeksi 76,9% ni tashkil etdi, bu esa resurslardan foydalanishda 23,1% samarasizlik mavjudligini ko‘rsatadi.

Chiqindisiz texnologiyalar moddiy resurslardan foydalanish samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Masalan, kimyo sanoatida xomashyoni qayta ishlash jarayonida chiqindilarni 30% ga kamaytirish mumkin bo‘lgan texnologiyalar mavjud. 2024 yilda O‘zbekistonning “Navoiyazot” korxonasi chiqindisiz texnologiyalarni joriy etish natijasida xomashyo sarfini 8% ga qisqartirdi, bu esa yillik 15 million AQSh dollari tejash imkonini berdi.

Aylanma iqtisod moddiy resurslardan uzoq muddatli foydalanishni ta‘minlaydi. Bu modelda chiqindilar qayta ishlanib, yangi xomashyo sifatida ishlatiladi. Masalan, qurilish materiallari ishlab chiqarishda qayta ishlangan beton 20% gacha xarajatlarni kamaytirishi mumkin. O‘zbekistonda 2023 yilda qayta ishlash korxonalari soni 12% ga o‘tdi, bu esa aylanma iqtisod tamoyillarining joriy etilishini ko‘rsatadi.

Avtomatlashtirilgan axborot tizimlari resurslarni boshqarishda samaradorlikni oshirishga xizmat qiladi. Masalan, “1C:ERP” tizimi yordamida korxonalar moddiy resurslar sarfini 10-15% ga optimallashtirishi mumkin. O‘zbekistonda 2024 yilda 200 dan ortiq korxona avtomatlashtirish tizimlarini joriy etdi, bu esa o‘rtacha 7% xarajatlarni tejashga olib keldi.

Quyidagi jadvalda O‘zbekiston sanoat korxonalarida moddiy resurslardan foydalanish samaradorligiga oid 2020-2024 yillarga doir ma’lumotlar keltirilgan:

Y il	Ishlab chiqarish hajmi (mlrd so‘m)	Xomashyo sarfi (tonna)	Samaradorlik indeksi (%)
2 020	320,5	45,2	70,8
2 021	348,7	47,8	72,9
2 022	375,4	50,1	74,9
2 023	397,8	51,3	76,9
2 024	415,2	50,8	78,2

Jadvaldan ko‘rinib turibdiki, so‘nggi besh yilda samaradorlik indeksi o‘sib bormoqda, ammo xomashyo sarfi hali ham yuqori darajada qolmoqda. Bu esa yangi texnologiyalar va boshqaruv tizimlarini joriy etish zarurligini ko‘rsatadi.

Korxonalarda moddiy-texnik resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish uchun quyidagi chora-tadbirlar tavsiya etiladi:

1. **Indeksli baholash tizimini joriy etish:** Har bir korxona resurs samaradorligini muntazam ravishda indekslar orqali baholashi kerak.

2. **Chiqindisiz texnologiyalarni kengaytirish:** Davlat tomonidan ushbu texnologiyalarni joriy etish uchun subsidiyalar ajratilishi lozim.

3. **Aylanma iqtisod modelini rivojlantirish:** Qayta ishlash korxonalariga soliq imtiyozlari berilishi kerak.

4. **Avtomatlashtirishni kengaytirish:** Kichik va o‘rta korxonalar uchun arzon ERP tizimlari ishlab chiqilishi zarur.

Ushbu yondashuvlar nafaqat korxonalar daromadini oshiradi, balki O‘zbekiston iqtisodiyotining barqaror rivojlanishiga ham hissa qo‘shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi, 2020-2024 yilgi hisobotlar.
2. “Sanoat korxonalarining resurslardan foydalanish samaradorligini indeksli baholash”, Aktuar Moliya va Buxgalteriya Hisobi Ilmiy Jurnali, 2024, 4(02), 27-35.
3. “Iqtisodiy axborotlarni qayta ishlash texnologiyalari”, ResearchGate, 2021.
4. Sodiqova, N. T. (2025). KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKNI IQTISODIYOTDA TUTGAN O‘RNI. *Modern Science and Research*, 4(4), 589-595.
5. Qudratova, G. (2025). EFFECTIVE USE OF ECONOMETRIC RESEARCH- AS A FACTOR OF ECONOMIC DEVELOPMENT. *Journal of Applied Science and Social Science*, 1(3), 218-220.
6. Bakhodirovich, K. B. (2023). *CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF IMPROVING ACCOUNTING IN SMALL BUSINESS AND PRIVATE ENTREPRENEURSHIP. IMRAS*, 6 (6), 161–165.
7. Toshov, M. (2025). STATE PROGRAMS IN DEVELOPMENT AND PLANNING OF REGIONAL INFRASTRUCTURE. *International Journal of Artificial Intelligence*, 1(1).
8. Алимова, Ш. А., & Раджапбаев, С. (2025). ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ В УЗБЕКИСТАНЕ И ИХ РЕШЕНИЯ. *Modern Science and Research*, 4(3), 162-167.
9. Ibodulloyevich, I. E. (2024). O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIK SAMARADORLIGINI OSHIRISH MUAMMOLARI VA ISHBILARMONLIK MUHITINI YAXSHILASH ISTIQBOLLARI. *Gospodarka i Innowacje.*, 51, 258-266.
10. Azimov, B., & Mukhiddinova, N. (2025). INNOVATION STRATEGIES: THEIR NECESSITY AND TASKS. *International Journal of Artificial Intelligence*, 1(1), 96-102.
11. Hakimovich, T. M. (2025). HUDUDLARNI STRATEGIK REJALASHTIRISH VA BOSHQARISHNING ASOSIY

BOSQICHLARI. *ANALYSIS OF MODERN SCIENCE AND INNOVATION*, 1(4), 225-232.

12. Shadiyev, A. X. (2025). MINTAQANING IJTIMOIIY-IQTISODIY RIVOJLANISHINI BOSHQARISH MEXANIZMINI TAKOMILLASHTIRISH. *STUDYING THE PROGRESS OF SCIENCE AND ITS SHORTCOMINGS*, 1(7), 145-150.

13. Naimova, N. A., & Muhiddinova, S. (2025). YASHIRIN POTENSIALGA EGA IQTISODIY SEKTORLAR VA ULARNING KELAJAKDAGI ROLI. *Modern Science and Research*, 4(4), 358-361.

14. Supiyevna, B. M. (2025). O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA DAVLAT MOLIIYASI TIZIMIDAGI ISLOHOTLARNING ASOSIY YO‘NALISHLARI. *STUDYING THE PROGRESS OF SCIENCE AND ITS SHORTCOMINGS*, 1(4), 44-50.

15. Jumayeva, Z. B., & Toshova, A. R. (2025). MAMLAKATIMIZDA AHOLI DAROMADLARINI OSHIRISHDA XORIJ TAJRIBASIDAN FOYDALANISHNING INNOVATSION YO‘LLARI. *Modern Science and Research*, 4(4), 429-434.

16. Bobojonova, M. (2025). GREEN ENTREPRENEURSHIP IN UZBEKISTAN AND ITS OPPORTUNITIES. *International Journal of Artificial Intelligence*, 1(3), 592-595.

17. Jumayeva, Z. (2025). THE FORMATION OF THE GREEN ECONOMY CONCEPT, STAGES OF DEVELOPMENT AND ITS RELEVANCE. *International Journal of Artificial Intelligence*, 1(3), 262-266.

18. Ibragimov, A. (2025). TAX POLICY AND IMPACT ON ECONOMIC DEVELOPMENT. *International Journal of Artificial Intelligence*, 1(3), 259-261.

19. Djurayeva, M. (2025). ISSUES OF SMALL BUSINESS AND PRIVATE ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT. *International Journal of Artificial Intelligence*, 1(3), 596-598.

20. Akramova, O. (2025). ISSUES OF USING THE SINGAPORE EXPERIENCE IN INCREASING THE INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF REGIONS. *Journal of Applied Science and Social Science*, 1(3), 386-389.